

Aňzakly tomus: Badalga -13: Dykma serdar Lomakiniň ýanynda

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy proza

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Aňzakly tomus: Badalga -13: Dykma serdar Lomakiniň ýanynda
DYKMA SERDAR LOMAKINIŇ ÝANYNDA

Daýanykly boýuna gelşik berip duran gür sakgally, iki tarapdan inip, sakgaly bilen bile aşaklygyna utgaşyp gidýän çalymtly ygyş mutly, balkyldap duran gözlerinden mähir nury seçelenip duran, elli sekiz ýaşly serdary general Lomakin özi üçin dikilen gara öýde güler ýüz bilen garşylady.

– Hoş gördük, hormatly serdar – diýip, ol gündogar däbi boýunça iki elinem bilelikde uzadyp görüşdi. Öýüň ortasynda duran kiçeňräk, tegelek stoluň başyndaky eplenýän, ýol oturgyçlarynyň birini myhmana golaý süýşürdi. – Oturyň! – Myhman oňaýsyzlyk bilen oturansoň özem oturdy. Oýkajyrap oturgyjyny oňa golaý süýşürdi. Terjimeçisi bolsa gerek, gapynyň agzynda garaşyp duran togalak kelleli, giň maňlaýly, tegelek ýüzli, boýy ortadanam pesräk at üstünde uzak gezen soldatlarda bolşy ýaly aýaklary abşarylyp duran dagystanlydygyny soraman biläýmeli soldata «bäri gel», diýen manyda yşarat etdi. Soldat abşanaklap golaýyna gelensoň, maňlaýynyň derini elýaglygy bilen süpürip oturşyna Dykma serdaryň ýüzüne täzeden garady. – Men siz hakda köp eşitdim. Örän köp eşitdim. Ors hökümedi bilen ylalaşykly ganaşyklar açmak ýaly ajaýyp pikirleriňiziň bardygynam bilýän. Şonuň üçinem biz sizi hormatlaýas. Özümize dost saýýas. Görüşenime bolsa örän şat. Maňa habar berişlerine görä siz biziň bilen gepleşik geçirmäge gelipsiňiz. Aýdyberiň, men sizi diňleýän. Soldat çalgırt türki dilde terjime edenden soň Dykma serdar oturgyjyň üstünde oýkanjyrady-da:
–Jenap baýar... – diýdi.

Terjimeçi oňa düzediş berdi.

– Baýar däl, general. Jenap general.

– Jenap ýanaral...

– Ýanaral däl, general.

Gaharynyň gelendigini bildirmezlik üçin, Dykma serdar özüne zor salmaly boldy.

– Jenap gynyral...

Terjimeçiniň sesi bu gezek öňküerine görä batlyrak çykdy.

– Gynyral däl, general!

Lomakin: «azar berme» diýýän manyda terjimeçä tarap sag eliniň aýasyny ýaýdy. Ýaýkalady. Soň eglip, sol aýasyny Dykma serdaryň egnine goýdy.

– Nähili aýdanyňyzda amatly bolsa, şonuň ýaly aýdyberiň, hormatly serdar.

– Biz siziň bilen gaýybana tanyş, jenap ýanaral-gynyral Lazar... Terjimeçi ýene-de ara dümeli boldy.

– Lazarow däl, Lomakin. General Lomakin.

Dykma serdar ilk-ä terjimeçiniň, soňam Lomakiniň ýüzüne soragly seretdi!

– Siz näme, şo-ol, Çekişlerden maňa hat ýazan Lazar dälmi?

Lomakin başyny ýaýkady. Çokundy.

– Jaýy jennetden bolsun, general Lazarew ýogaldy. Näme habaryňyz bolsa maňa aýdyberiň, men şonuň ornuna. Şu goşunyň baştutany.

– Be-e... Imany hemra bolsun, bendäniň... – Dykma serdar gysgajyk dogra okap elini ýüzüne syldy. Aslyýeti musulman bolansoň terjimeçem şeýtjek boldy-da, generalyň sarsman oturanyny görüp goýbolsun etdi. Dykma serdar aýgytly görnüşe girip pert-pert gürlledi. – Maňa tabşyrylan zat şü, ýanaral-gynyral... – ýene-de sözüniň bölünäýmeginden ätiýaç edýän ýaly ol çep gulagy bilen dilmaja tarap diňşirgendi, ondan hiç hili zowal ýokdygyny bilibem sözüni dowam etdirdi. – Ahal iliniň ýaşulylary şeýle karara geldiler: ýagny, ilat ors hökümedine birbada lükge puly hem-de her ýyllyk salgydy siziň kesgitlän möçberiňizde tölemäge taýyn. – Serdar azajyk aşak bakyp oturansoň, gözlerini tegeläp generalyň iki gözünüň içine seretdi, sag eliniň süýem barmagynam ýere çommaltdy-da, kesgin gürlledi. –

Ýöne, Ahala girmeli däl.

– Hm-m... – diýip, eýýämhaçan ýaňkyja keýpinden nam-nyşan galmadyk general çym-gyzyl bolan ýüzüni bir gapdala sowdy. Soňam zoraýakdan ýylgyrdy. – Znaçit kontribusiýa... – Birdenem ýüzi açyldy-da, edil başdakysy ýaly alçaklyk bilen, ýöne, mekirleç gürlledi. – Salgydyň möçberini kesgitlemek üçin biz siziň halkyňyzyň sanyňyz, oba, öý sanyny bilmeli. Ýogsa-da, siziň özüňiz bir bilýäňizmi o zatlary?

– Bilýäs, bilýäs, hemmesinem bilýäs. Hemmämizem bilýäs. Men özümem bilýän. Gerek bolsa men ony ýatdanam aýdyp biljek – diýip, Dykma serdar duşmanyň öňünde tutuş Ahalyň harby syryny açýandygyndan bihabar, sadalyk bilen ýüregini döküp başlady – Ahalyň öý sany ýigrim iki müňdir, ilaty bolsa...

General:

– Azajyk saklanyň... – diýdi-de, ýeňillik bilen ýerinden turdy. Öýüň täriminden asylgy, mele gaýyşdan tikilen ýol planşetini alyp, içinden bir toplum kagyz çykardy, barmaklary bilen gatlaryny dörjeledi. Ahyram birini sogrup aldy-da, oňa uzak wagtlap seredip durdy. Soň ýene-de ýerinde goýdy. Özem gelip öňki ýerinde oturdy. Gökje gözlerini ýyldyradyp ýylgyrdy. Aýasy bilen eňegini sypalady. – Biziň maglumatlarymyza görä-hä Ahalda azyndan otuz-kyrk müň öýli bolmaly.

– Ýok, ýok, beýle däl, ol ýalňyş-ş... – Dykma serdar oturan ýerinde generala tarap gobsundy. – Men öz ýurdumyň öý sanynam, adam sanynam gowy bilýän. Haýsy obada näçe öýüň, näçe adamyň bardygyna çenli ýeke-ýeke sanabam biljek.

General «ýaz» diýen manyda dilmaja ümledi-de, özi Dykma serdara golaý süýşdi. Dilmaç kagyz-galam alyp stoluň başynda ornaşdy. General serdara tarap baş atdy.

– Aýdyberiň.

– Gyzylyrbatda baş ýüz öýli... – diýip, Dykma serdar barmaklaryny бүкүп başlady. – Goç bilen Zawyň hersinde iki ýüz öýli, Gyzyłçeşmede kyrk öýli, Bamyda baş ýarym ýüz öýli, Börmede müň öýli, Arçmanda dört ýüz öýli, Sünçe bilen Mürçäniň hersinde iki ýüz öýli, Bäherdende iki ýarym ýüz öýli, Durunda üç ýüz öýli, Garaganda üç ýüz öýli, Akdepede bir müň bir ýüz öýli, Ganjygyň, Kümbetiň, Yzgandyň, Büzmeýiniň hersinde üç ýüz

öýli, Herrikde ýüz öýli, Gypjak bilen Gökjäniň däninim hersinde ýüz öýli, Köşi bilen Aşgabadýňam hersinde bir ýüz öýli, Änewde bir müň bir ýüz öýli, Gäwersde kyrk öýli, Babadurmazda kyrk öýli. Şu sanan obalarym berkitmeli, galaly obalar. Bulardan başga otuz baş sany galasyz obalarymyzam bar. Olaryň sany jemi baş müň üç ýüz ýigrimi öýli. Her öýde orta hasap bilen ýedi adam diýip çen tutsak, jenap ýanaral-gynaral, adam sanymyz bir ýüz elli dört müň jana barabar bolýa. Bu magat hasap. Biz muny juda takyk ýöredýäs. Salgydam däninim öý sanyna görä salýaňyzmy ýa adam başynamy özüňiz göwrümiňize geňeşiň-de aýdyberiş. Ýa ýokary bilen gepleşip soň jogap berjek diýseňizem ony aýdyň, biz garaşarys.

Ýetişibildiginden ýazyp oturan dilmaç bir zat sorajak boldumy, nämemi, ýüzüni kagyздan galdyrdy-da, serdara tarap barmagyny çomalrды.

– Hürmetli Tekma...

Lomakiniň egnindäki geň-enaýy mundirini synlap oturan Dykma serdar oňa tarap nazarynam aýlamady. Gaşlaryny çytyp öýkeli gürlledi.

–Meň adym Tekme däl, Dykma.

– Ötüş, hürmetli Tykma.

– Tykma-da däl, Dykma. Dykma serdar.

Dilmaç gyzaryp aşak bakdy. Çekinjeňlik bilen generalyň ýüzüne seretdi. Bolan gürrüňi terjime edip berdi. General oňa dommarylyp garady-da, Dykma serdara sorag berdi.

– Hormatly serdar, sizi tutuş halk iberdimi ýa bu teklip diňe han-begleriňkimi?

– Dogrymy aýtsam bu teklip ekabyrlaryň maslahatynyňky. Ýöne, muňa halkam garşy bolup durmaz. Öňlerine düşüp ýören adamlar bir zat diýse halk gaýra gaýyşmaz. Onsaňam bu teklip bolaýmagy ahmal gandöküşikligiň öňüni alýar. Halky gyrgynçylykdan halas edýär.

General öz berýän soraglaryndan lezzet alyp ugrady.

– Uruş bolaýsa, gyrgynçylygyň esasan özlerinden boljakdygyna halk düşündimi?

– Düşündi, jenap gynaral-ýanaral.

– Onda näme üçin ol soňky demine çenli söweşmek barada kasam

içdi?

– Bu ýerde öňräk boldy, jenap ýanaral-gynaral. Häzirki reklip blsa, şu günki günün ýagdaýyny göz öňüne tutýar..

– Olar öz şertlerini bozup bilmezler ahyry.

Dykma serdar Orazmämmed hanyň sözlerini ulanmaly boldy.

– Bu ýerde şert bozulanok. Urşa hajat galanok. Mesele ylalaşyk esasynda parahatçylykly ýol bilen çözülä.

– Hm-m.. – General ýüzüni bir gyra sowdy. – Diýmek, siz-ä salgyt töleýäňiz, bizem şu ýerden yzmyza dolanýas, şeýlemi?

– Howwa, jenap gynaral. Gören gözleriň aýtmaklaryna görä, Gazawat gyrgynçygyna-da ýomutlaryň salgyt tölemändikleri sebäp bolupdyr. Biz welin şoňa taýýar.

– A näme üçin başda gelmediňiz şeýle netijä?

– Başda urşuň tarapdarlary köp boldy. Olaryň köpüsi ýaş batyrlardan ybaratdy. Halkam olary goldady.

– Halk ýene-de şolary goldasa näme?

– Goldamaz. Sebäbi, ol indi ors goşunynyň güýçlidigine göz ýetirdi.

General ýaňsyly ýylgyrdy.

– Düýnki, jülgedäki çaknyşykdan soňmy?

– Şeý diýseňem boljak, ýanaral-gynyral. Ýöne, ýeke o-da däl..

– Bilýäňizmi näme, hormatly serdar... – Lomakin oturan ýerinde arkan gaýyşdy. Sag eliniň barmaklary bilen sol eliniň barmaklarynyň bogunlaryny boşatdy. Soňam çynlakaý sypata girip ýerinden turdy. Ajymtyk ýylgyrdy. Dykma serdary geňler galdyryp, Gurbanmyrat işanyň sözlerini gaýtalady. – Biz näme, şu ýere siziň jübüňize göz dikip gelendiris öýdýäňizmi? Ýa sizi özümizden baý görüp gelendiris öýdýäňizmi? – Ol uçursyz gaty gepläbermekden ätiýaç edýän ýaly ýaňy bir bat alyp ugran sesini az-kem pessaýlatdy. – Aslyýetinde welin biz öz goňşy döwletlerimiziň parahatçylykda ýaşamaklaryny isleýäris. Düşünýäňizmi? Tutuş Türkistan biziň elimize geçdi. Kawkaz öňden bäri bize tabyn. Hazaraka ýomut türkmenleri, Hywaly ýomutlar, gökleňler, ýemreliler, garadaşlylar, çowdurlar we şol ýerde ýaşaýan beýleki ownuk türkmen taýpalary, Buhara emirliginiň tabynlygyndaky ärsarylar, bary bize boýun boldy. Şu ikiortada ala-böle Ahal bilen Marynyň somalyp

galmajakdygyna aklyňyz çatanokmy? Onda siz harby syýasata düşünmeýän ekeniňiz. Halkara syýasatyndan-a asyram başyňyz çykmaýan ekeni. Şonuň üçinem, siwilizasiýanyň ösen döwri bolan şu günki günde-de siz orta asyrlara mahsus alamançylyk bilen meşgul bolup ýörsüňiz. Maňa mälüm bolşy ýaly, siziň hut özüňizem ömrüňiziň köpüsini alamançylyk bilen geçirersiňiz. Dykma serdaryň bar bady gaçdy. Çapyp baryarka ýüzüne urlan at ýaly kürtdürdi. Sesi öýkeli çykdy.

– Men alamançylyk etdim, ýöne, hemişe öwezalamam etdim.

– Onam etmeli däl. Asla alaman etmeli däl.

– Obamy talasalar, mallarymy olja, ogul-gyzlarymy ýesir edip alyp gitseler, men gol gowşuryp oturyp bilmen ahyry.

General süýem barmagyny dik ýokary çommaltdy.

– Ine, mesele-de hut şunda. Biz gelsek hiç kim size azar bermez. Hiç kim gelip siziň obaňyzy çapmaz. Orsyýet ýaly uly döwlet arkaňyzda durka eýranlylar size bakyp asgyrybam bilmezler. Netijede öwezalamanam gerek bolmaz. Ýaňky teklibiňize dolanyp gelsek bolsa siz gijä galdyňyz. Ýöriş eýýäm başlandy. Buýruk berildi. – General Dykma serdaryň alkymyna dykyldy. Ýüzüne çişerildi. Orazmämmed hanyň pikirini gaýtalady. – Salgydy welin barybir alarys. Berseňizem alarys, bermeseňizem alarys. Hem-ä boýun egdireris, hemem salgyt alarys. Şunuň hut şeýle boljagyny bilibem, bir akylly adam sizi şu ýere iberipdir. Ýöne, kimem bolsa ýa-ha bizi pul bilen yza gaýtaryp bolmajakdygyna akly çatmandyr, ýa-da wagt utmak isläpdir. Emma biz onuň ojağaz alyna gitmeris. Ýekeje sagadam säginmeris.

Dykma serdaryň beýnisinde gyzylymtyl-sargylt ýyldyrym lowurdap gitdi. Doly çuwal ýaly dykyz hem daýanykly göwresi elendi. Endamy sowady, ýagyrynysynda, maňlaýynda sanjy ýaly maýdaja, sowuklaç hem sargylt der emele geldi. Oňa çenlem hälki ýyldyrym serdaryň balkyldap duran owadan, gözlerinden çykdy-da, süýnüp baryp generalyň gök gözleriniň garaçyklaryna sanjyldy.

– Bolýa. Men siziň sözleiňizi han-beglere ýetirerin. – Dykma serdar siltenibräge-de ýerinden turdy. – Beýle hökmürowan bolýan bolsaňyz iň bolmanda ölkä gan dökmän girmäniň aladasyny

ediň. Sebäbi halkda ýarag ýok. Olaryň köpüsinde hatda jonruk gylyjam ýok.

– Onda biziň öňümüzden sowulsynlar. Ýa ýaragsyz urşup bolmaýandygyna akyllary çatanokmyka?

– Çatýa. Ýöne, olary size garşy durmana mejbur edýän zat Watan öňündäki borç. Ar. Namys.

– Onda özlerinden görsünler. Gury namys bilen ýurdy gorap bolmaýandygyny bolsa basym görersiňiz.

– Siz ýene-de bir gezek gaýrat ediň, gynaral-ýanaral.

– Nädip?

– Häzirki şerti kabul ediň. Salgyt bilen yzyňyza dolanyň. Ahaldan çykyň. Soňam assa-ýuwaş özüňiziň duşman däldigiňizi subut ediň. Türkmen ýaýlaryndaky goýun, düýe sürülerini talamagyňyzy, adamlary sütem etmegiňizi goýuň. Şu wagta çenli eden dürli syýasatlaryňyzyň ýol almandygynyň sebäbi bolsa siz hazarýaka ýomutlary aldadyňyz. Biz size dost, diýip, ellerinden mallaryny aldyňyz. Gara öýlerini ýykyp-ýumrup uklaryny, tärimlerini oda ýakdyňyz. Kemsitdiňiz. Özüňizi ýigrendirdiňiz. Şu gelşiňize-de siz olary talap gelýäňiz. Şonuň üçinem olar sizden ýüz öwürdiler. Satan düýelerini yzyna aldylar. Siz biziň serhetlerimize giren ýerleriňizde-de şeýtdiňiz. Gele-gelmäne Hojagala bilen Margyzyň aralygyndaky, Bamydaky, Garaseňňerdäki mallary taladyňyz, saklawlaryny öldürdiňiz. Muny biz şu ýere gelýärkäk ýolda, siziň sallatlaryňyzdan ölümiň öýünde sypan adamlaryň hut öz agyzlaryndan eşitdik. Şol zatlary görüp, bilip otyrka Ahal ilaty sizi duz-çörekli garşy almaz. Törüne goýbermez. – Dykma serdar uludan demini aldy. – Ir döwür bolköýnek Yssolet geldi. Gowy geldi. Adam sypatynda geldi. Adamlar bilen adamkärçilikli gepleşdi, gowy gatnaşyklar etdi. Men özümem onuň bilen gowy gatnaşykda boldum. Dostlaşdym diýseňem boljak...

Lomakin kinaýaly gülümsiredi.

– Kim, kim?

– Yssolet.

General: «düşünmedim» diýen manyda terjimeçiniň ýüzüne seretdi. Terjimeçi ony uzak garaşdyrmady.

– Polkownik Stoletow bolaýmasa, Siziň Aly hezretleriňiz.

– A-a-a... – Lomakin asgyrjak ýaly diň-gөгüne garady-da, aýasy bilen buduna şaplatdy. – Stoletow...

– Howwa, howwa, Yssolet, Yssolet... Ol gowy adamdy. Ine, şolar ýaly adamlar bilen biz gatnaşarys. Onda-da uly höwes bilen gatnaşarys. Dilem tapyşarys. Ýöne, ine, ondan soň Margöz diýen bir bela geldi. Ol margöz diýseň margöz ekeni. Baran ýerinde ot osurtdy. Sebäbi, onuň kellesinde: öňi bilen türkmeniň gözüniň oduny almaly, diýen küý bar ekeni. Ol hatda garry-gurtularam sylap goýmady. Ine, şolar ýalylylar bilen welin, jenap ýanaral-gynaral hiç haçan dostlaşybilmen. «Ýagşy söz ýylany hininden çykarar» diýipdirler. Gele-gelmäne duluna eliňi uzadyberseň hiç kim seni myhman almaz. Ynama girýänçäm sypaýyçylyk edeýin, soňam assa-ýuwaşdan güýjümi görkezibirin, diýseň o-da bolmaz. Sebäbi, ýalan söz dona bürenýän däl. Hälem bolsa giç däl, jenap ýanaral-gynyral, goşuny yzyna gaýtaryň.

Serdar bolany bilenem bu çarwapisint, sähraýy kişiden beýle akyllý-başly gürrüňlere garaşmadyk bor-a çemeli, Lomakin geňirgenme bilen ilk-ä dilmajynyň soňam myhmanynyň ýüzüne seretdi.

– Goşun eýýäm ugrady, hormatly serdar. Gala bir zarbada alnar. Bir ýakymсыzlygy süňňi syzan serdar generala elini bermän hoşlaşdy.

– Olar ýaly bolsa maňa howlukmak gerek, jenap ýanaral-gynyral. Adamlaryňyza aýdyň, bizi ugradaýsynlar.

General ýakymсыз ýylgyrdy.

– Size howlukmagyň hajaty ýok, hormatly serdar. Siz biziň myhmanymyz borsuňyz. Çay içersiňiz, çörek iýersiňiz, dynç alarsyňyz. Ondan soň biziň bilen bile gidersiňiz. Ýolugra siziň obaňyzyň üstünden geçeris. Gaýym galaňyz, howaly jaýyňyz barмышyn... – Lomakin köpmanyly ýylgyrdy. – Belki myhman alarsyňyz...

– Siz barýançaňyzobalar boşap galar. Olar eýýämem boşandyrlar.

– Däli gaçsa-da öýi gaçmaz diýipdirler, ine, siziň özüňiz bar ahyry.

– Men size düşünmejek bolýan.

– Howlukmaň, bu wagat düşünmeseňizem biraz soňrak düşünersiňiz.

– Siz örän oýunçy adam ekeniňiz jenap ýanaral-gynyral. Emma meniň bu ýere öz adamlarym bilen ilçä bolup gelendigimi unutmaň. Han-begler habara garaşyp otyrlar. Egerde men wagtynda barmasam...

General myhmanynyň ýüzüne geleli bäre ilkinji gezek ulumsy garady.

– Näme, wagtynda barmasaňyz yzyňyzdan gelerlermi? Goşun sürerlermi? Goý, gelsinler, goý sürsünler. Biz olar üçinem üç-dört sany öý taýynlap goýduk.

– Men ilçä. Meni saklamana siziň hakyňyz ýok.

– Hakym bar.

– Bu halkara düzgünlerine ters gelýär.

– Gelse gelibersin.

– Bu düzgün siziň döwletiňizde-de bardyr ahyry.

– Bolsa bolubersin... – General terjimeçä serdary nire eltmelidigini salgy berdi-de, özi myhmanynyň ýüzüne-de seretmän beýlesine öwrüldi. – Börmede duşuşarys. Gürrüňiň yzyny şol ýerde dowam etdireris.

Daş işikde garaşyp duran iki sany ýaragly soldat bilen terjimeçi Dykma serdary lageriň ortarasynda gurlan daşy garawully gara öýe eltdiler. Ýaraglaryny aldylar. Öýüň içinde öz adamlarynyňam ýaragsyz, sus oturandyklaryny görüp, serdary öňküdenem beter ýakymsyz duýgy gurşap aldy. Bir zat soramak üçin yzyna dönjek bolanda soldatlar onuň öňüni gabadylar, döşünden itdiler, ýaraglaryny şakyrdadyp üstüne süründiler.

Bu, ilçileriň tussag edilendigini, adamzat döräli bäre dowam edip gelýän: «Ilçä ölüm ýokdur», «Ilçä eldegrilmesizdir» diýen ýaly halkara mukaddes düzgüniň gödeklik hem bihaýalyk bilen bozulandgyny aňladýardy. Taryhy proza